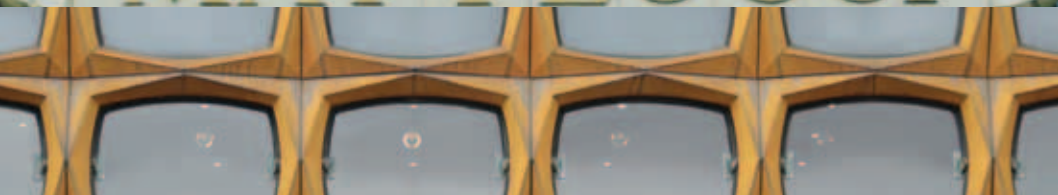
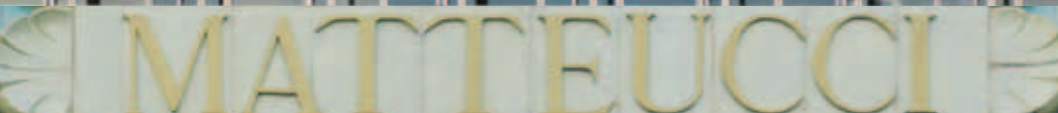
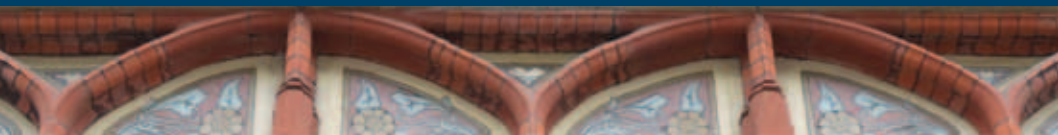

BRUSSEL

UITBREIDING OOST

À LA CARTE

❖ À LA CARTE: UW GEMEENTE IN DE KIJKER

BEKIJK UW GEMEENTE MET NIEUWE OGEN, ONTDEK AL DE PARELTJES VAN HET ERFGOED DAT U DAGELIJKS OMRINGT, LEER ONGEKENDE HOEKJES KENNEN, VOLG HET PARCOURS EN SPEEL HET SPEL MEE. IN DEZE COLLECTIE WORDEN DE BRUSSELSE GEMEENTES IN DE KIJKER GEZET IN EEN RIJK GEÏLLUSTREERDE EN PRAKTISCHE WANDELBROCHURE, WAARMEE U OP STAP KAN GAAN OF DIE U GEZELLIG THUIS KAN DOORBLADEREN.

❖ BRUSSEL UITBREIDING OOST À LA CARTE

ACHTER DE BENAMING BRUSSEL UITBREIDING-OOST SCHUILEN TWEE BELANGRIJKE STADSWIJKEN : DE LEOPOLDSWIJK EN DE WIJK VAN DE SQUARES. HUN RIJKE GESCHIEDENIS, BIJZONDERE ARCHITECTUUR EN MOOIE PARKEN KUNNEN ONGETWIJFELD ELKE WANDELAAR BEKOREN.

IN HET EERSTE DEEL GAAN WE TERUG NAAR DE TIJD TOEN DE VALLEI VAN DE MAALBEEK NOG TOEBEHOORDE AAN DE SCHAPEN EN DE MOLENAARS, LEZEN WE HOE DE STAD BRUSSEL DIT GRONDGEBIED INPALMDE OP DE NABURIGE GEMEENTES OM ER EEN HEEL NIEUW STADSDEEL TE ONTWIKKELEN, WELKE ROL DE AANLEG VAN EEN SPOORWEGLIJN SPEELDE IN DIT VERHAAL EN ZOEMEN WE IN OP DE MILITAIRE AANWEZIGHEID EN DE AANLEG VAN HET JUBELPARK.

TIJDENS EEN EERSTE WANDELING WORDT HET ARISTOCRATISCH VERLEDEN VAN DE LEOPOLDSWIJK ONDER DE LOUPE GENOMEN, MAAR IS EVENZEER AANDACHT VOOR DE CONSTANTE VERANDERINGEN DIE ZIJ ONDERGAAT ALS HART VAN EUROPA EN ONTDEKKEN WE DE SPOREN VAN EEN REEDS LANG VERDWENEN DIERENTUIN. AL WANDELEND DOOR DE SQUARESWIJK KUNNEN WE NIET ANDERS DAN ONS VERGAPEN AAN HET OVERAANBOD AAN ARCHITECTUURPARELS, DE BREDE WAAIER AAN STIJLEN EN DE RIJKDOM AAN VORMEN EN MATERIALEN.

OP DE MIDDENPAGINA SPELEN WE 'VOOR EN NA' IN HET JUBELPARK
VEEL WANDELPLEZIER

RUDI VERVOORT
MINISTER-PRESIDENT VAN HET BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST,
BELAST MET MONUMENTEN EN LANDSCHAPPEN

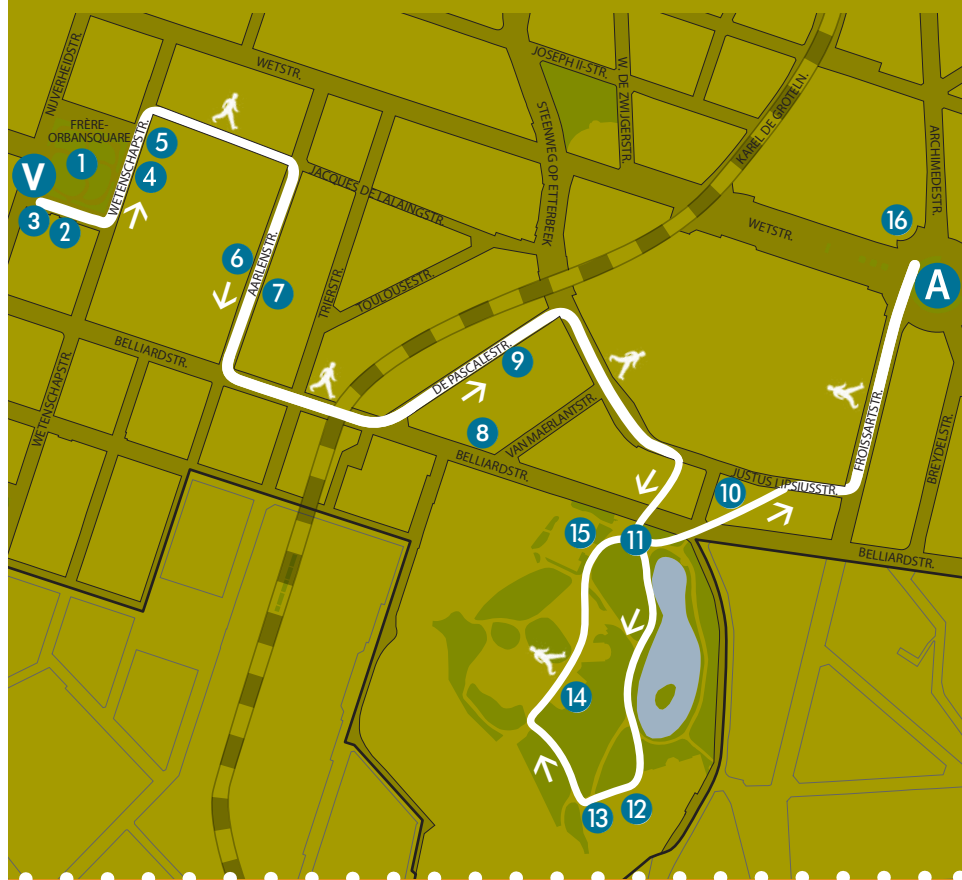
WANDELINGEN

1. ARISTOCRATISCH ÉN EUROPEES

V VERTREK: FRÈRE-ORBANSQUARE

A AANKOMST: SCHUMANROTONDE

DUUR: ONGEVEER 1U30

2. DE TENOREN VAN DE SQUARESWIJK

V VERTREK: CORREGGIOSTRAAT 35

A AANKOMST: GUTENBERGSQUARE

DUUR: ONGEVEER 1U30

DE OPLOSSINGEN VAN HET SPEL (ZIE MIDDENPAGINA'S). Van boven naar onder: B1, A4, D2, C3.

WIJK IN DE KIJKER

- EEN PITTORESKE VALLEI**
- EEN RINGSPoorLIJN MET EEN GROTE IMPACT**
- DE ARISTOCRATISCHE LEOPOLDSWIJK**
- EEN 'VIJFTIGJARIGE' VAN MEER DAN 130 JAAR!**
- IN HET NOORDOOSTEN: DE SQUARESWIJK**
- MILITAIRE AANWEZIGHEID**

ARISTOCRATISCH ÉN EUROPEES

Van prestigieuze residentiële wijk tot zetel van de Europese instellingen, beleef de transformatie van de Leopoldswijk.
 Duur: ongeveer 1u30

DE TENOREN VAN DE SQUARESWIJK

Een reis door het rijk van de Belle Époque en haar toparchitecten. Ontdek de talrijke gezichten van het eclecticisme en de art nouveau...
 Duur: ongeveer 1u30

MEER WETEN?

- BRAUMAN, A., DEMANET, M., *Le Parc Léopold 1850-1950. Le zoo, la cité scientifique et la ville*, AAM Éditions, Brussel, 1985.
- HEUSTACHE, A., *Het Leopoldspark. Architectuur en natuur*, Brussel, Stad van Kunst en Geschiedenis, nr. 12, Ministerie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, Brussel, 1994.
- HEYMANS, V., *De squareswijk*, Brussel, Stad van Kunst en Geschiedenis, nr. 13, Ministerie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, Brussel, 1995.
- VANDENBREENEN, J., VAN SANTVOORT, L., DE THAILLE, P., et al., *Encyclopedie van de l'Art nouveau. Deel I. Noordoostwijk Brussel*, Sint Lukasarchief, Brussel, 1999.
- Website van de *Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest*: www.irisonument.be.

DE TREK NAAR HET OOSTEN

METEEN NA DE BELGISCHE ONAFHANKELIJKHEID VERGROOTTE DE STAD BRUSSEL HAAR GRONDGEBIED VIA OPEENVOLGENDE UITBREIDINGEN NAAR DE TOEN NOG LANDELIJKE BUURGEMEENTEN. IN AMPER 70 JAAR STEEG DE OPPERVLAKTE VAN BRUSSEL VAN 415 NAAR 3286 HECTARE! DE EERSTE UITBREIDINGSGOLF RICHTTE ZICH OP HET OOSTEN. IN 1853 ANNEXEERDE DE STAD 194 HECTARE VAN SCHAARBEEK, ETTERBEEK EN VOORAL SINT-JOOST-TEN-NODE, DAT 141 HECTARE MOEST AFSTAAN, OF MEER DAN DE HELFT VAN HAAR OPPERVLAKTE. OP DIT GEANNEXEERDE GRONDGEBIED ONTSTONDEN TWEE NIEUWE WIJKEN, DE LEOPOLDSWIJK EN DE SQUARESWIJK, ELK MET EEN VERSCHILLEND ONTWERP EN EEN ANDERE BESTEMMING. IN 1853 WAS DE ONTWIKKELING VAN DE LEOPOLDSWIJK AL BIJNA VOLLEDIG VOLTOOID. ONDER DE BESCHERMING VAN LEOPOLD I HAD DE *SOCIÉTÉ CIVILE POUR L'AGRANDISSEMENT ET L'EMBELLISSMENT DE BRUXELLES* IN 1837 DE HELE WIJK VOLGENS EEN ORTHOGONAAL RASTER ONTWERPEN. MET HAAR TALRIJKE NEOCLASSICISTISCHE GEBOUWEN WAS DE WIJK VOORNAMELIJK BIJ DE ADEL GELIEFD. DE SQUARESWIJK, DIE ZICH PAS VANAF 1875 ONTWIKKELDE EN AANGELEGD WERD IN EEN VEEL VRIJERE VORM, TROK DAN WEER VOORAL DE BURGERIJ AAN. HIER OVERHEERSEN BOOMRIJKE PROMENADES EN BURGERWONINGEN IN EEN GROTE VERSCHIEDENHEID VAN STIJLEN. IN COMBINATIE MET HET JUBELPARK – HET 'SPEELTERREIN' VAN DE TWEDE KONING DER BELGEN – BEREIKTE DE SCENOGRAFIE VAN DE STAD HIERMEE EEN HOOGTEPUNT. ALTIJDENS HET INTERBELLUM ONDERGING DE LEOPOLDSWIJK GROTE VERANDERINGEN, EN VANAF DE JAREN 1950 WERD ZIJ INGENOMEN DOOR DE EUROPESE INSTELLINGEN MET HUN ONVERZADIGBARE HONGER NAAR KANTOREN. DE SQUARESWIJK, DAARENTEGEN, SLAAGDE ER NIET ALLEEN IN OM HAAR RESIDENTIËLE KARAKTER TE VRIJWAREN, MAAR OOK EEN GROOT DEEL VAN HAAR ARCHITECTURALE RIJKDOM, ZOALS HET BAANBREKENDE HOTEL VAN EETVELDE, ONTWERPEN DOOR VICTOR HORTA EN NU ERKEND ALS UNESCO WERELDERFGOED.

REDACTIE, OPZOEKINGEN EN ICONOGRAFIE
Association pour l'Étude du Bâti (APEB): Caroline Berckmans, Olivier Berckmans, Isabelle de Pange, Aude Kubjak en Christophe Mouzelard
www.apeb-vsg.be

ADVIESCOMITÉ
Vincent Heymans van de Stad Brussel,
Michèle Herla en Murielle Lesecque
van de Directie Monumenten en Landschappen

COÖRDINATIE
Paula Dumont, Directie Monumenten
en Landschappen

HERLEZING
Harry Lelièvre, Directie Monumenten en Landschappen

ANDERE ILLUSTRATIES
Alfred de Ville de Goyet © GOB
Archives d'Architecture Moderne
Bastin-Evrard © GOB
Brussel Leefmilieu © BIM

Documentatiecentrum Brussel Stedelijke Ontwikkeling
Kaarten: Brussel Urbis © © – Distributie CIBG,
Kunstlaan 20, 1000 Brussel
Koninklijk Instituut voor Kunstpatrimonium
Regie der Gebouwen
Stadsarchief Brussel
Verzameling Belfiusbank – Académie royale
de Belgique – © ARB-GOB
Wim Robberechts © GOB

MET DANK AAN
Het college van Burgemeester en Schepenen van
de Stad Brussel, de cel erfgoed van de Stad Brussel,
Julie Coppens en Philippe Charlier van de Directie
Monumenten en Landschappen

GRAFISCHE VORMGEVING
www.generis.be

DRUKWERK
IPM Printing

❖ EEN PITTORESKE VALLEI

Brussel Uitbreiding Oost wordt doorkruist door de vallei van de Maalbeek, die nabij de abdij van Terkameren ontspringt en in Laken in de Zenne uitmondt. De beek, die tussen 1853 en 1872 werd overweld, voedde een hele reeks vijvers, waarvan die van het Leopoldpark en de Maria-Louizasquare de laatste getuigen zijn. De beek dankt haar naam aan de verschillende domaniale molens gelegen aan de waterloop. Op haar oevers bevonden zich ook mooie eigendommen, zoals dat van kardinaal de Granvelle (vandaar de Kardinaalsstraat!), of dat van Eggevoorde, waarvan nog een restantje is bewaard in het Leopoldpark. Langs de beek liep een aardeweg die in 1725 werd bestraat en samenvalt met de huidige Pacificatiestraat, het oostelijke gedeelte van de Maria-Louizasquare, de Livingstonelaan en de Etterbeeksesteenweg.

❖ EEN RINGSPoorLIJN MET EEN GROTE IMPACT

In 1866 legde de *Grande Compagnie du Luxembourg* de oostelijke ringlijn aan tussen het Luxemburgstation (afgewerkt in 1855) en het Noordstation (1846), met een aantal 'haltes', waaronder een in de Wetstraat. Deze lijn werd in 1873 aan de Belgische staat overgedragen en had een grote impact op het gebied dat ze doorkruiste. In de Leopoldswijk, die toen nog in volle aanbouw was, liet men de ringlijn in een geul lopen en moesten langs haar hele traject bruggen worden gebouwd. De lijn belemmerde ook lange tijd de ontwikkeling van de Squareswijk, waar men uiteindelijk voor een spoortunnel koos.

❖ DE ARISTOCRATISCHE LEOPOLDSWIJK

In 1837-1838 kreeg Brussel een wijk *extra muros*, de eerste uit zijn geschiedenis: de Leopoldswijk. Dit was het werk van de *Société Civile pour l'Aggrandissement et l'Embellissement de Bruxelles*, die voor het ontwerp een beroep deed op architect Tilman-François Suys. Die opteerde voor een orthogonale plattegrond, net als voor de wijk van het Koninklijk Park. In 1864 nam een andere privémaatschappij de aanleg van de wijk over, de *Compagnie Immobilière de Belgique*. Al na enkele jaren reikte deze tot aan het Jubelpark, ondanks de aanleg van de oostelijke ringlijn in 1866. De hoofdzakelijk residentiële Leopoldswijk werd het favoriete verblijfsoord van de aristocratie en de gegoede burgerij. Ze onderging een eerste transformatie tijdens het interbellum maar werd vooral vanaf de jaren 1950 ingrijpend gewijzigd toen de Europese instellingen zich blijvend in Brussel kwamen vestigen.

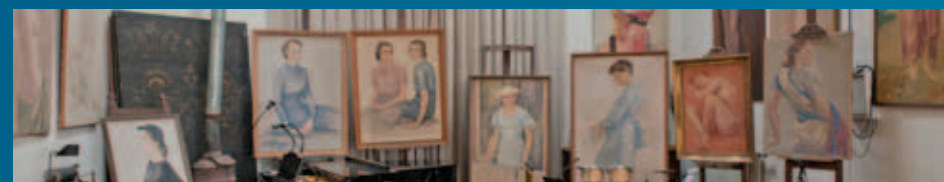
❖ KUNSTENAARSATELIERS IN DE LEOPOLDSWIJK

In het spoor van hun aristocratische opdrachtgevers vestigden ook tal van kunstenaars zich in de Leopoldswijk. Twee ateliers getuigen nu nog van deze lang vervlogen tijden. Het eerste, dat van schilder Paul Parmentier, bevindt zich op nr. 47 van de Toulousestraat. In een straat die deels nog het neoclassicistische karakter van de Leopoldswijk bewaarde springt dit huis in het oog, door zijn kleurspel (baksteen en

witsteen) en vooral door zijn vormen, die op de Brugse gotiek en de Antwerpse renaissance zijn geïnspireerd. Het werd in 1910 ontworpen door architect Dolf Van Roy en het opschrift 'AZE ICK KAN' verwijst naar het motto van de schilder Jan Van Eyck en, misschien, naar een Antwerpse kunstenaarsgroep uit die tijd. In 1926 werd het huis gekocht door R. Bullens, een industrieel gespecialiseerd in de vervaardiging van kousen en sokken; hij liet zijn initialen 'RB' boven de toegangsdeur houwen. Het prachtige interieur van dit atelier is helaas niet toegankelijk voor het publiek.

Gelukkig is dat wel het geval voor het atelier van schilder Marcel Hastir. Dit huis op nr. 51 van de Handelsstraat is een echte teletijd-machine. Het werd rond 1860 gebouwd, wellicht voor een officier aan het hof van Leopold I.

Rond 1900 werd het uitgebreid om er een scherm-, dans- en etiquetteschool te vestigen. In 1935 kwam er een jonge schilder wonen: Marcel Hastir. Hij had een klassieke opleiding genoten aan de Academie voor Schone Kunsten van Brussel, schilderde portretten, naakten en landschappen. Hij was op zoek naar humanisme en spiritualiteit, een aanhanger van de theosofie. Toen de Tweede Wereldoorlog uitbrak, koos hij duidelijk partij: onder de dekmantel van een schildersschool behoedde hij veel jongeren voor dwangarbeid in Duitsland en beschermde

hij talrijke Joden. Hij maakte van zijn tekentalent gebruik om papieren te vervalsen. Marcel Hastir was echter niet alleen een humanistisch schilder actief in het verzet, hij was ook een buitengewone culturele gangmaker. In zijn woning vonden meer dan 2000 concerten plaats, met onder meer het debuut van de Franse zangeres Barbara en van Jacques Brel. Hoewel de schilder in 2011 overleed (op 105-jarige leeftijd!), vinden in het atelierhuis nog altijd voorstellingen plaats, temidden het oeuvre van de meester...

❖ IN HET NOORDOOSTEN: DE SQUARESWIJK

De latere Squareswijk – oorspronkelijk terreinen voor tuinbouw en veeteelt die eigendom waren van de gemeente Sint-Joost-ten-Node – werd in 1853 door de Stad Brussel geannexeerd, samen met de Leopoldswijk waarvan ze het natuurlijke verlengde vormde. In 1875 werd het aanlegplan voor de nieuwe Squareswijk getekend door architect Gédéon Bordiau, die nadien ook het Jubelpark en het Jubelpaleis ontwierp. Bordiau maakte handig gebruik van de glooiing van het terrein om drie opeenvolgende squares te tekenen. Daarbij botste hij echter op twee problemen: enerzijds, de spoorlijn die het station van de Leopoldswijk met het Noordstation verbond en die hij onder de Karel de Grotelaan en de Clovislaan liet lopen (dat verklaart het gebogen tracé van deze lanen); anderzijds, de aanwezigheid van de grote vijver van de Maalbeekvallei – de architect benutte deze vijver om een pittoresk kader te scheppen, met een kunstmatige grot en rots op de Maria-Louizasquare.

❖ MILITAIRE AANWEZIGHEID

In 1889 maakte de Brusselse overheid zich zorgen over de trage ontwikkeling van de Noordoostwijk. Om de groei van deze zone een duwtje in de rug te geven, werd beslist de militaire school, die zich toen in de Terkamerenabdij bevond, naar de Renaissancelaan over te brengen. De Stad stelde een groot deel van zijn terreinen gratis ter beschikking van het ministerie van Oorlog. Er werd een situatieplan uitgewerkt, en voor de gevels van de school werd een wedstrijd uitgeschreven. Uiteindelijk was het Henri Maquet, een van de architecten van koning Leopold II, die de bouw van de school toegewezen kreeg. Hij zocht daartoe inspiratie in de militaire school van Parijs, die in de 18de eeuw door architect Ange-Jacques Gabriel was ontworpen.

❖ EEN 'VIJFTIGJARIGE' VAN MEER DAN 130 JAAR!

Het Jubelpark beslaat een dertig hectare grote vijfhoek. Het park is eigendom van de federale staat en ligt op grondgebied Brussel, behalve zijn oostelijke punt, die tot Etterbeek behoort. Medio 19de eeuw werd op het terrein een oefenveld aangelegd dat door de Stad Brussel werd gefinancierd. Tijdens het bewind van Leopold II kreeg het een nieuwe bestemming: in 1880 werden er de feestelijkheden georganiseerd ter gelegenheid van de vijftigste verjaardag van de Belgische onafhankelijkheid (vandaar de Franse naam van het park, *Le Cinquantenaire*). Met zijn paviljoenen en zijn indrukwekkende triomfpoort – een echte 'poort' naar de hoofdstad – werd het Jubelpark de ruimte bij uitstek voor tijdelijke tentoonstellingen en allerhande evenementen. Vanaf de jaren 1930 werd die rol overgenomen door de Heizel.

❖ HET RESIDENCE PALACE

Het woningtekort en de mentaliteitswijzigingen – comfortnormen, het statuut van het dienstpersoneel, de rol van de vrouw – die de oorlog van 1914-1918 teweeg had gebracht, deden de Brusselaars massaal overstappen van hun oude eengezinswoningen naar een appartement. Van alle gebouwen uit die tijd blijft het Residence Palace het meest tot de verbeelding spreken. Dit op een 1,5 hectare groot terrein gelegen complex is echt tot het stadsbeeld gaan behoren. Het valt vooral op door zijn hoogte (een tiental verdiepingen), de monumentaliteit van zijn zuivere lijnen, typisch voor de art deco, en zijn ligging op de heuvelflank van de Maalbeek – een hoogteverschil van 13 meter scheidt de Wetstraat van de Etterbeeksesteenweg.

Het Residence Palace was het geesteskind van zakenman Lucien Kaisin; het werd ontworpen

door de Zwitserse architect Michel Polak en tussen 1922 en 1927 gebouwd. Het hield het midden tussen een traditioneel appartementsgebouw en een luxehotel. Het omvatte 180 appartementen in 14 verschillende typen.

Daarnaast waren er talrijke collectieve voorzieningen, met onder meer een zwembad in Pompejaanse stijl, een spektakeltheater, garages en gymnastiek- en schermzalen. Aan diensten was er al evenmin gebrek: post,

kappers, winkels... aan alles was gedacht. In de appartementen zelf primeerde de functionaliteit op de luxe. Het complex was dan ook vooral bestemd voor 'businessmen' en hun 'sujetten' (om een term uit die tijd te gebruiken). Het comfort was er optimaal, met speciale aandacht besteed voor de geluidsisolatie (een combinatie van metselwerk in baksteen en structuren in beton), de circulatie in het gebouw (49 liften!) en de centrale verwarming. Lang duurde het succes echter niet: tijdens de oorlog werd het door de nazi's opgeëist, terwijl de Belgische staat er in 1947 een administratief centrum van maakte. In 1988 werden delen afgebroken om plaats te maken voor de Raad van de Europese Unie, en sinds 2001 bevindt zich een internationaal perscentrum in een deel van de gebouwen.

WANDELING 1

ARISTOCRATISCH ÉN EUROPEES

BELEEF ZELF DE TRANSFORMATIE VAN EEN WIJK! JE KAN ER NIET NAAST KIJKEN: DE LEOPOLDSWIJK – OOIET HET FAVORIETE VERBLIJFSOORD VAN DE ARISTOCRATIE, NU DE ZETEL VAN DE EUROPESE INSTELLINGEN – HEEFT TAL VAN GEZICHTEN. CHIQUÉ HERENHUIZEN UIT DE 19DE EEUW STAAN ER BROEDERLIJK NAAST MODERNE KANTOORGEBOUWEN, TERWIJL HET PARK VAN ZOO NAAR WETENSCHAPSPARK EVOLUEERDE!

PARCOURS: ZIE OMSLAG

V **VERTREK: FRÈRE-ORBANSQUARE**
METRO 1, 5 (KUNST-WET), BUS 12, 21 (LUXEMBOURG), 22 (GUIMARD), VILLO ! 44 (KAREL DE GROTE), TREIN (LUXEMBURGSTATION)

A **AANKOMST: SCHUMANROTONDE**
METRO 1, 5 (SCHUMAN), BUS 12, 36, 60, 79 (SCHUMAN), VILLO ! 62 (KORTENBERG), TREIN (BRUSSEL-SCHUMAN)
DUUR: ONGEVEER 1U30

1 FRÈRE-ORBANSQUARE

De Frère-Orbansquare is een van de twee kernen van de oude Leopoldswijk, de tegenhanger van de De Meeûssquare aan de kant van de Belliardstraat. De meeste bomen op deze square dateren nog van toen het plantsoen werd aangelegd, in 1875. Er staan nog heel wat mooie herenhuisen in neoclassicistische stijl. De square, die aanvankelijk het 'Plein van de Burgerlijke Maatschappij' heette, werd tot Frère-Orbansquare omgedoopt als eerbetoon aan Walthère Frère-Orban, die er trouwens ook met een beeldhouwwerk wordt vereeuwigd. Deze Belgische politicus schafte in 1860 het octrooirecht af, een tol die werd geheven op alle goederen die Brussel binnenkwamen. Het was een van de maatregelen die de buitenwijken, en vooral de Leopoldswijk, in staat stelden zich ongehinderd te ontwikkelen.

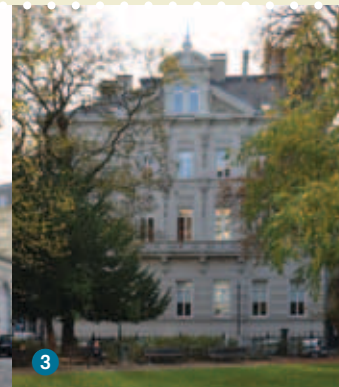
Op de square groeit een esdoorn, een van de grootste in zijn soort in Brussel: gemeten op 1,5 m van de grond bedraagt zijn omtrek 3,60 m. Waar staat hij?

2 SINT-JOZEFKERK, FRÈRE-ORBANSQUARE 1-5, ARCH. T.-F. SUYS, 1842-1849

De aan de patroonheilige van België toegewijde Sint-Jozefkerk was een van de eerste gebouwen die in de Leopoldswijk verrezen. "De Burgerlijke Maatschappij wil de mensen die hier komen wonen in staat stellen om, dicht bij hun woning, hun godsdienstige plichten te vervullen," verkondigde een van de oprichters van de wijk bij de eerstesteenlegging van de kerk. Toen de kerk klaar was, werd ze in 1849 overgedragen aan de Orde der Redemptoristen. Deze missionarissen moesten er elke dag bidden voor de Dynastie, voor België en voor de welvaart van het land – waarden die ongetwijfeld perfect aansloten bij die van de katholieke en behoudsgezinde inwoners van de wijk.

Op het boogveld zie je het beeld van een vrouw. Van wie of wat is zij het symbol?

Van België.

3 TWEE HERENHUIZEN, FRÈRE-ORBANSQUARE, ARCH. J.-P. CLUYSENAER, 1860

De kerk wordt geflankeerd door twee identieke herenhuisen in een fraaie eclectische stijl. Van het gebouw rechts is de indeling nagenoeg intact gebleven. Aan de Nijverheidsstraat, krijg je daar via een beglaasde gang – veilig beschut tegen de regen – toegang tot de ontvangstruimten aan de square en de eretrap. Op de binnenplaats, die nu een tuin is, bevonden zich een koetshuis, nog herkenbaar aan zijn dubbele deur, naast stallen voor vijf paarden en een tuigkamer. Dit soort indeling is nagenoeg volledig verdwenen in de wijk, de meeste oude binnenplaatsen werden later bebouwd.

4 PALEIS VAN DE MARKIES VAN ASSCHE, WETENSCHAPSSTRAAT 33, ARCH. A. BALAT, 1858-1860

Met dit paleis lijkt het wel of de Romeinse renaissance in Brussel is neergestreken: omlijstingen met bossages op de benedenverdieping, afgeronde frontons op de eerste verdieping, een uitgesproken horizontaliteit... Het is het werk van de klassiekste der Brusselse architecten, Alphonse Balat; hij ontwierp het in opdracht van markies van Assche, een van de rijkste Belgen van de 19de eeuw. Van 1901 tot 1909 woonde het latere koningspaar Albert I en Elisabeth er, en de toekomstige Leopold III werd er geboren... Sinds 1948 is de Raad van State er gevestigd.

5 HUIS LOEWENSTEIN, WETENSCHAPSSTRAAT 35, ARCH. A. SIGWALT, 1920-1921

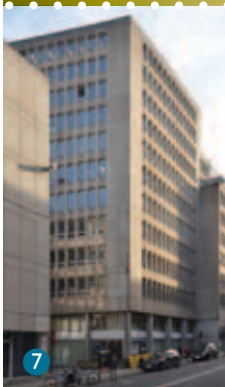
Vind je ook niet dat dit gebouw perfect past bij de neoclassicistische architectuur van het plein? Nochtans werd dit herenhuis 60 jaar later gebouwd! Dat het zo goed bij de rest aansluit, komt omdat de architect opteerde voor de Beaux-Artsstijl, die een modernere versie van de grote Franse architectuurstijlen uit de 18de eeuw brengt. Vanaf de Belle Époque tot de jaren 1930 was deze stijl bijzonder populair in Brussel. Typisch ervoor zijn het gebruik van witsteen, de verwijzingen naar de régencestijl, en het smeedijzeren traliewerk. Aan de vooravond van de financiële crisis van 1929 haalde een vreemde 'verdwijning' het nieuws. Die van de zakenman Alfred Loewenstein, die boven het Kanaal op mysterieuze wijze uit zijn vliegtuig viel. Hij was het die, acht jaar eerder, dit herenhuis had laten bouwen...

Sla rechts de Jacques de Lalaingstraat in en volg ze tot aan de Aarlenstraat.

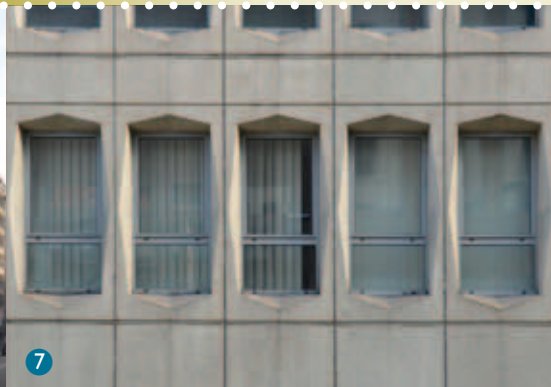
6 CONCERT NOBLE, AARLENSTRAAT 82, ARCH. H. BEYAERT, 1873 – GROEP PLANNING, 1985

Dit is een typisch postmodernistisch gebouw, een stroming die in de jaren 1980 furore maakte. Als antwoord op het sobere modernisme gaf deze stijl het ornament opnieuw een ereplaats, terwijl de vormen en materialen aan de oude stijlen herinnerden. Maar schijn bedriegt! Als je door de glazen deur naar binnen gluurt, ontdek je achter deze vrij recente gevel een veel oudere ruimte:

7

7

8

11

12

12

het *Concert Noble!* Deze werd in 1873 voor de gelijknamige maatschappij ontworpen en werd het brandpunt van het Brusselse mondaine leven. Ook nu nog vinden in de salons en in de balzaal geregeld grootschalige feestelijkheden en evenementen plaats.

In deze straat bevinden zich nog enkele andere gebouwen die tot de postmodernistische stroming behoren. Vind je ze?

Nr. 88 en 94-102.

7 AARLENSTRAAT 53-55, ARCH. J. VERSCHUERE, 1964-1968

Alle gevels van dit kantoorgebouw zijn gemaakt van geprefabriceerde betonnen elementen. Prefabricage stond centraal in de modernistische architectuur van de jaren 1960. Vergeleken met de traditionele manier van bouwen, maakte deze techniek immers aanzienlijke besparingen mogelijk: de elementen konden aan de lopende band worden gemaakt en in recordtempo op de bouwplaats gemonteerd, terwijl ze nauwelijks enige afwerking vereisten.

Hoeveel soorten geprefabriceerde elementen waren nodig voor de vensters op de verdiepingen van dit gebouw?

Slechts éént

8 VOETGANGERSBRUG VAN HET EUROPEES PARLEMENT, BELLIARDSTRAAT, ARCH. GROEP PLANNING, BEELDHOUWER J.-P. LAENEN, 1991

Dit is een bijzonder fraaie postmodernistische verwezenlijking

van de Groep Planning. Het gaat om nr. 100-102 van de straat en haar voetgangersbrug. Op deze brug prijken twee bronzen vrouwenfiguren die een gouden draad vasthouden. Ze symboliseren Ariadne, die de draad afwikkelt die is bestemd voor Theseus, de gevangene van het labyrint. Dit beeld zinspeelt op Europa (Ariadne) dat de democratie wil redden zonder zich te verliezen (de draad) in de complexiteit van de wereld (het labyrint). De voetgangersbrug vormt een fraaie boog over de straat en dient als poort naar de Europese instellingen.

9 DE PASCALESTRAAT

De bijzonder goed bewaarde De Pascalestraat toont ons een meer bescheiden kant van de Leopoldswijk: hoe dichter we de Etterbeeksesteenweg naderen, hoe minder prestigieus de bebouwing wordt. Vergelijk de huizen met twee of drie traveeën uit deze straat maar eens met de herenhuizen die je aan het begin van het wandelparcours hebt gezien! Deze straat werd grotendeels bebouwd door Adolphe Vanderheggen, die zowel architect als bouwpromotor was. Zelf nam hij zijn intrek in het imposantste huis dat hij had laten bouwen: nr. 47. *Sommige gevels werden in de loop der jaren gewijzigd, zoals die op nr. 37. Aan welke gevel was hij oorspronkelijk identiek? Welke veranderingen zie je?*

Zijn buur, nr. 35.

We stappen voorbij het oude klooster van de Dames de l'Adoration Perpétuelle, nu een kantoorgebouw. Het klooster werd in 1908 gebouwd, als een van de vele religieuze gebouwen die de wijk rijk was.

10 LEOPOLD VILLAGE, JEAN REYPLEIN, ARCH. P. BLONDEL, 2004-2010

Met dit reusachtige complex, dat naast 108 woningen ook een hotel en handelsruimten omvat, werd in de Leopoldswijk een koerswijziging ingezet, en sinds enkele jaren moeten kantoorgebouwen er wijken voor woningen en winkels. De verfrissende architectuur van dit complex brengt een geslaagde hulde aan de modernistische nalatenschap van Le Corbusier: primaire kleuren, vensterregisters, pijlers en expressieve dakterrassen.

11 PAVILJOENTJES AAN DE INGANG VAN DE DIERENTUIN, BELLIARDSTRAAT 131, ARCH. G. BORDIAU, 1869

In de loop der jaren kreeg het Leopoldpark uiteenlopende bestemmingen. Je ontdekt een ervan op de fries van deze twee paviljoentjes: een dierentuin! In deze zoo, die rond 1850 werd gebouwd, zaten zeehonden, antilopen en zebra's, en er was ook een indrukwekkende plantenverzameling in ondergebracht. *Vervolg je weg naar links en neem de aftakking rechts langs de vijver.*

12 LYCÉE ÉMILE JACQMAIN, VOORMALIG ANATOMISCH INSTITUUT, ARCH. J.-J. VAN YSENDYCK EN ING. L. GÉRARD, 1893-1898

Eind 19de eeuw vestigde de *Cité des Sciences*, een onderdeel

van de ULB, zich in het park waarin zich vroeger de dierentuin bevond. Het Anatomisch Instituut heeft een zelfdragende metalen structuur die de technische vooruitgang van die tijd belichaamt. De grote vensters van de zalen en laboratoria gunnen ons een fraaie blik op deze moderniteit, die achter een eenvoudige bekleding van baksteen en hardsteen verscholen zit. Het Fysiologisch Instituut, dat door dezelfde tandem werd ontworpen en nu ook tot het lyceum behoort, ligt wat verderop en vertoont dezelfde kenmerken. *Keer langs het speelplein terug naar het hoger gelegen gedeelte van het park.*

13 EGGEVOORTTOREN, 15DE EEUW (?)

Deze kleine toren verschuilt zich een beetje achter in het park. Hij is het enige overblijfsel van het domein van Eggevoorde dat zich hier tijdens de middeleeuwen uitstrekte.

14 SOLVAY BIBLIOTHEEK, VOORMALIG INSTITUUT VOOR SOCIOLOGIE, ARCH. C. BOSMANS EN H. VANDEVELD, 1902

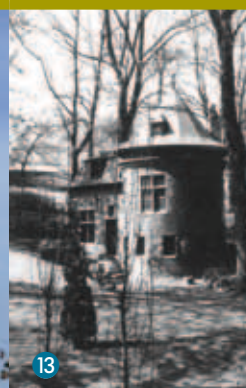
Begin 20ste eeuw werd de *Cité des Sciences* uitgebreid met een Handelsschool en een Instituut voor Sociologie die door Ernest Solvay werden gefinancierd. Anders dan de overige gebouwen is het Instituut voor Sociologie van witsteen gemaakt en huisvest het een grote bibliotheek onder een metalen gewelf versierd met art-nouveaumotieven en decors van Adolphe Crespin.

9

10

13

14

14

15

15

Op de Handelsschool, (nog een gebouw dat door het Lycée Émile Jacqmain wordt ingenomen) en die het werk is van dezelfde architecten, prijkt het symbool van de handel. Herken je het?

De mercuurstaf.

Neem het pad achter het voormalige Fysiologische instituut (lyceum), hou rechts aan in de richting van de uitgang van het park.

15 VOORMALIG TANDHEELKUNDIG INSTITUUT GEORGES EASTMAN, ARCH. M. POLAK, 1933-1935

Het *Institut Dentaire* kon worden gebouwd dankzij de gulheid van Georges Eastman, de oprichter van de firma Kodak: hij subsidieerde talrijke centra waar gratis tandverzorging aan kinderen werd verstrekt. Met zijn sobere decor straalt deze ware tempel van de tandheelkunde een klassiek aandoend modernisme uit. Hier komt binnenkort het Huis van de Europese Geschiedenis.

We bevinden ons in het hart van de Europese instellingen. Tegen het park aan ligt het Paul-Henri Spaakgebouw, dat wegens zijn vorm ook wel de Caprice des Dieux wordt genoemd, naar de gelijknamige kaassoort; het bevat onder meer het halfroond voor de buitengewone zittingen van het Europees Parlement.

Aan de uitgang van het park steken we de Belliardstraat over en stappen we onder Leopold Village door; zo bereiken we de Froissartstraat en vandaaruit het Berlaymontgebouw.

16 BERLAYMONTGEBOUW, WETSTRAAT 200, ARCH. L. DE VESTEL, J. GILSON, A. EN J. POLAK, 1959-1969

Het Berlaymontgebouw ontleent zijn naam aan een klooster dat in 1864 op deze plek werd opgericht. Het huidige gebouw is het symbool bij uitstek van de Europese instellingen en bevat de zetel van de Commissie, naast de kantoren van de Commissievoorzitter en zijn 28 Commissarissen. Het gebouw zelf is een technisch huzarenstukje: de beglaasde gevels volgen een kruisvormige plattegrond en hebben ongelijke, naar het uiteinde versmallende vleugels. Enkel het centrale gedeelte heeft een benedenverdieping. De vleugels rusten op geen enkel steunpunt en lijken wel te zweven. Tijdens de jaren 1990 werd het gebouw gerenoveerd en kreeg het een nieuwe gordijngevel.

Er wacht je een leuk spel in het nabijgelegen Jubelpark (zie middenpagina)!

WANDELING 2

DE TENOREN VAN DE SQUARESWIJK

DE SQUARESWIJK VORMT ONTEGENSPREKELIJK EEN VAN DE MOOIESTE BRUSSELSE STADSLANDSCHAPPEN. AANLEG VAN PLEINEN EN STRATEN, ARCHITECTUUR EN GEVELDECORATIE VORMEN ER EEN BIJZONDER GEHEEL. ROND 1900 SPEELDE DE WEDIJVER TUSSEN DE ARCHITECTEN HIER VOLOP, EN ZE PROBEERDEN ELKAAR CONSTANT TE OVERTROEVEN. GENIET VAN DEZE REIS DOOR HET RIJK VAN DE BELLE ÉPOQUE EN HAAR TOPARCHITECTEN, EN ONTDEK DE TALRIJKE GEZICHTEN VAN HET ECLECTICISME EN DE ART NOUVEAU...

PARCOURS: ZIE OMSLAG

V VERTREK: CORREGGIOSTRAAT 35
METRO 1, 5 (SCHUMAN), BUS 12, 21, 28, 79 (MICHELANGELO), VILLO ! 62 (KORTENBERGLAAN)

A AANKOMST: GUTENBERGSQUARE
METRO 1, 5 (MAALBEEK), BUS 29, 59, 63 (GUTENBERG), VILLO ! 18 (GUTENBERG)
DUUR: ONGEVEER 1U30

1 CORREGGIOSTRAAT 35, ARCH. É. RAMAEKERS, 1899

Dit is de opvallende persoonlijke woning van Édouard Ramaekers. Deze architect was een puur product van de Sint-Lucasscholen, dé promotoren van de neogotische beweging in ons land. Op een heel natuurlijke wijze vermengt Ramaekers deze stijl – let op de spitsboog van het keldervenster, de puntgevel met zijn pinakels, enz. – met de poëtische plantenwereld van de art nouveau, die vooral in het ijzerwerk en de glas-in-loodramen zichtbaar is. *Slechts weinig gevels zijn zo evenwichtig opgebouwd en zijn ook zo mooi om te tekenen (probeer het zelf maar eens!). De hoogte is gelijk aan driemaal de breedte van de gevel.*

Aan de overzijde van de straat bevindt zich de muur van de speelplaats van de basisschool É. Jacqmain die architect T. Serrure in 1902 ontwierp. De hoge schoorsteen was typisch voor de

Brusselse scholen uit die tijd en diende als afvoer voor de immense verwarmingsketel van het complex.

2 MICHEL ANGELOLAAN 58 EN 60, 1897

Deze twee huizen werden als ensemble gebouwd. Op het nummer 60 prijkt een kopie van een van de meesterwerken uit de geschiedenis van de beeldhouwkunst. Hiermee speelt het in op de naam van de laan en maakt het reclame voor de eigenaar, de heer F. Simon, directeur van het afgietselatelier van het toenmalige *Musée d'Art Monumental* van het Jubelpark. *Mooi zo! Om welk beeldhouwwerk gaat het?*

Het origineel bevindt zich in de San Lorenzokerk in Florence. de genaaieste staatslieden uit de Italiaanse renaissance. Michelangelo's beeld van Lorenzo de' Medici, een van

Kijk onderweg ook eens naar nr. 30, een huis dat in 1898 werd ontworpen door en voor architect Arthur Verhelle. Hij was heel actief in de wijk en we zullen zijn werk nu meteen ontdekken.

15

16

1

1

2

3

3

5

6

7

3 MICHEL ANGELOLAAN 8 EN 10, ARCH. A. VERHELLE, 1905 (NR. 8) EN 1896 (NR. 10)

Zoveel is zeker, dit is echt wel de laan van de beeldhouwers...! Deze twee heerlijk ouderwets aandoende huizen met hun fraaie trapgeveltjes leunen volledig aan bij de traditionele Vlaamse architectuur. Ze werden ontworpen voor een kunstenaar die rond de vorige eeuwwisseling grote bekendheid genoot, Jules Lagae. Hij was het onder meer die, samen met Thomas Vinçotte, het vierspan ontwierp dat de triomfboog van het Jubelpark bekroont. Achter deze twee huizen gaat een immens atelier schuil waarin Lagae zijn monumentale beelden vervaardigde, die hij dan via de koetspoort op nr. 8 naar buiten bracht. Lagae vond van zichzelf dat hij onvermoeibaar was: Rust roest staat trots op nr. 10 te lezen. *Aan de slag!*

4 DE AMBIORIXSQUARE

De Ambiorixsquare stamt uit de jaren 1880 en vormt het middelpunt van de wijk. De lichtjes hellende square heeft een klassieke, op de Franse stijl gebaseerde geometrische indeling rond zes waterpartijen. Het plantsoen is een waar openluchtmuseum. Het bovenste gedeelte wordt beheerst door een grote compositie, *Het barbaarse element. De verfraaide beschaving. De georganiseerde maatschappij*, een werk van beeldhouwer Jacques de Lalaing uit 1896. In het middendeel van de square bevindt zich het monument ter ere van de schrijver Max Waller van beeldhouwer

Victor Rousseau (1914), terwijl onderaan een halfronde vijver wordt gedomineerd door *Paard aan de drinkplaats* van Constantin Meunier (1899).

5 HUIS SAINT CYR, AMBIORIXSQUARE 11, ARCH. G. STRAUVEN, 1900

Deze wonderbaarlijke gevel, een echt icoon van de Brusselse art nouveau, is het werk van een 21-jarige architect, Gustave Strauven, een leerling van Victor Horta. Zijn flamboyante stijl komt zowel in de bewerking van de steen, het hout en het ijzer als in het reliëf van de gevel tot uiting. Dit meesterwerk was daarenboven het resultaat van een beperking: het perceel is amper vier meter breed! Strauven rekte het huis in de hoogte uit, over vier bouwlagen boven een half ondergronds souterrain maar ook in de lengte ten koste van de tuin. Zo ontstond een woning van meer dan 300 m²! Om zoveel mogelijk licht in de kamers binnen te laten, opteerde de architect voor een lichte skeletstructuur met maximale openingen aan de square en een directe toegang, via een bordes, naar de voorkamer op de benedenverdieping.

6 PAVIASTRAAT 32, ARCH. V. TAELEMANS, 1898

Op het gebied van de art nouveau is de Squareswijk ongetwijfeld een van de rijkste Brusselse wijken. Hier was een gereserveerder persoonlijkheid dan Gustave Strauven aan het werk. Het perfecte snijwerk van de witsteen

van deze elegante gevel wordt beklemtoond door de donkerrode voegen. Zweepsplagarabesken lijken de gevel wel van binnenuit te doen ademen...

Twee wijzigingen werpen een smet op deze elegante gevel. Welke?

In 1950 werd het kelder venster door een garagepoort vervangen, en het sgraffito onder de kroonlijst is verdwenen.

7 AMBIORIXSQUARE 50, ARCH. G. HOBÉ, 1899; EBURONENSTRAAT 66, ANNEMER F. SANDERS, 1904; PALMERSTONLAAN 27, ARCH. É. JANLET, 1894

Hoewel de meeste hoekpercelen niet zo gegeerd zijn, zien architecten er een uitdaging in, een manier om virtueuze gevels te kunnen ontwerpen. Slechts weinig hoekgebouwen zijn dan ook identiek. Getuige deze drie huizen. Het huis op de hoek van de Ambiorixsquare en de Eburonenstraat wordt gekenmerkt door een stenen bow-window op de hoek die uit de grond lijkt te verrijzen. Verderop, tussen de Eburonenstraat en de John Waterloo Wilsonstraat, staat een huis op een scherpe hoek waarvan het uiteinde als terras is ingericht. Talloze erkers vergroten de binnenruimte. En tot slot valt het huis op de hoek van de Ambiorixsquare en de Palmerstonlaan op door een torentje onder een bolvormig torendak.

8 EBURONENSTRAAT 52, ARCH. L. DELUNE, 1901

Dit wat vreemde huis is het werk van architect Léon Delune, die ook het bekende *Château Solbosch* in de Franklin Rooseveltlaan ontwierp.

De bakstenen gevel wordt verlevendigd door nauwelijks bewerkte hardstenen elementen die er onafgewerkt, bijna ruw uitzien. De muuropeningen, waarin ook I-balken zijn ingewerkt, hebben eigenaardige vormen. De Brusselse art nouveau heeft kennelijk veel gezichten, en er wachten ons nog talrijke mooie ontdekkingen...

9 VILLA GERMAINE, PALMERSTONLAAN 24, 1897

Weinig Brusselse gevels spelen met zoveel materialen en kleuren als die van Villa Germaine: rode en gele baksteen, op verschillende manieren bewerkte hardsteen, witsteen, keramiekfriezen in groene en gele tinten... alles benadrukt door een houten gestapelde erker en door glas-in-loodramen.

Op de topgevel prijkt het opschrift Villa Germaine: rond 1900 was het inderdaad bon ton om zijn huis de naam van een vrouw te geven, in dit geval deze van zijn dochter. Welke techniek werd voor dit opschrift gebruikt?

Mozartek.

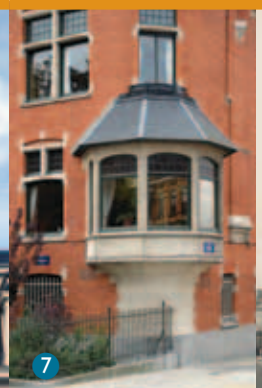
Op het centrale plantsoen zorgde een beeldhouwwerk voor grote ophef toen het er in 1898 werd geplaatst: Het dwaze lied van Jef Lambeaux, een groep die een mollige nimfen en een sater voorstelt. De pers liet zich niet onbetuigd. Le Patriote richtte zich rechtstreeks tot de Brusselse burgemeester: 'Mijnheer Buls, zou u dergelijke zaken ook aan uw nichtjes durven tonen?'

4

5

7

7

8

9

10 HÔTEL VAN EETVELDE EN OPBRENGSTHUIS, PALMERSTONLAAN 2 EN 4, ARCH. V. HORTA, 1895-1906
Victor Horta ontwierp dit architecturale 'landschap', dat twee huizen (en drie gevels!) omvat, in opeenvolgende fasen voor Edmond van Eetvelde, diplomaat en secretaris-generaal van de Onafhankelijke Congostaat. Het eerste gebouw, nr. 4, toont trots zijn aaneen geklonken balken en is versierd met keramiekpanelen met golvende lijnen. Achter de gevel bevindt zich, onvermoed, een verbluffend interieur, met een centrale wintertuin verlicht door een bijna magische koepel! In 1899 gaf van Eetvelde aan Horta opdracht om links van dit huis, op nr. 2, een opbrengsthuis te bouwen met een bureau dat in verbinding stond met de wintertuin op nr. 4. Voor de gevel koos Horta ditmaal voor combinaties van witsteen. Twee jaar later tekende hij de plannen voor een tweede uitbreiding, nu op het smalle perceel rechts van het oorspronkelijke huis.

11 HUIS DEPREZ-VAN DE VELDE, PALMERSTONLAAN 3, ARCH. V. HORTA, 1896
Ook dit herenhuis werd ontworpen door Victor Horta, in dezelfde periode als het Hôtel van Eetvelde. Het was het Brusselse pied-à-terre van Georges Deprez, directeur van de kristalfabriek Val-Saint-Lambert. In 1910 werd het huis een eerste keer verbouwd en vergroot, met eerbied voor de

oorspronkelijke stijl, en dan nogmaals in 1963.
Tijdens die verbouwingen werd er heel wat veranderd! Vind de wijzigingen door de huidige staat van het huis te vergelijken met deze foto, die van kort na de bouw van het huis dateert.

12 MARIA-LOUIZASQUARE 42 EN 43, ARCH. H. VAN MASSENHOVE, 1894
Deze twee huizen zijn typisch voor de Brusselse architectuur van rond 1900. Maar ze zijn enorm, bijna bombastisch, en versierd met een rijk decor in Vlaamse renaissancestijl: 'speklagen' in witsteen, hardsteen en baksteen, fronton, aedacula's, obelisk... Ze werden ontworpen in opdracht van Félix Mommen, een ambachtsman gespecialiseerd in de productie van kunstenaarsmaterialen. In datzelfde jaar liet hij overigens door dezelfde architect kunstenaarsateliers bouwen in de Liefdadigheidsstraat in Sint-Joost-ten-Node; deze ateliers bestaan nog steeds.
Het geheel wordt versierd door een bijenkorf, een motief dat op vrij veel Brusselse gevels uit die tijd prijkt. Zie je hem? Waarvoor staat deze bijenkorf symbool?

Voor de kracht van het samenwerken, wat dacht je!

13 KARDINAALSSTRAAT 46, ARCH. J. VAN KRIEKINGE EN DE LESTRÉ-DE FABRIBECKERS, 1900
Dit was het huis van een architect, Josse Van Krieking, zoals blijkt uit

het beeldhouwde reliëf van een vrouw die een Ionisch kapiteel tekent, symbool van de architectuur. De gevel brengt op zijn manier een modernere versie van de art nouveau en bevat prachtige details, zoals het traliewerk van het keldervenster of de glas-in-loodramen.

14 FILIPS DE GOEDESTRAAT 70, 1901
De vensters en uitsprongen van dit herenhuis in art-nouveaustijl hebben eigenaardige vormen. De gevel vermengt subtiel twee soorten kalksteen uit het Franse departement Meuse waarmee de Brusselse art-nouveau-architecten graag werkten: steen van Savonnières, gekenmerkt door zijn romige kleur en door grillige tekeningen die het gevolg zijn van sedimenten, en Euvillesteen, witter en met een fijnere, regelmatiger korrel. Het steenhoutwerk op de gevel is tegelijk heel precies en toch zacht.
Dit is de persoonlijke woning van een architect die we al eerder hebben ontmoet. Als je goed kijkt naar het lijstwerk met zweepslagmotieven rond de deur, zal je je misschien herinneren over wie het gaat.

Victor Toelermans.

15 FILIPS DE GOEDESTRAAT 55, ARCH. A. VAN WAESBERGHE, 1898
Dit huis werd ontworpen door een van de meeste enigmatische architecten uit de art nouveau, Armand Van Waesberghe. Hij was negentien toen hij het plan voor

dit huis voltooide; om onbekende redenen duurde zijn carrière slechts twee jaar. Een strovuur dus, maar wat voor één! Bewonder de unieke en krachtige behandeling van de hardsteen, die bijna lijkt te leven, of de japoniserende uitvoering van de deur en de erker, of het motief van het traliewerk...

Aan de Gutenbergsquare bouwde Van Waesberghe in datzelfde jaar 1898 nog drie huizen. Kan je ze, op basis van wat we hier hebben gezien, terugvinden?

Gutenbergsquare 5, 8 en 19.

LE VOIR POUR LE CROIRE !

Difficile d'imaginer à quel point le Cinquantenaire a évolué au cours du temps.

1. Rendez-vous aux endroits marqués sur le plan et cherchez la bonne vue ancienne. Inscrivez dans la première bulle la lettre correspondante.
2. Raccrochez chaque vue ancienne à sa description. Notez le bon chiffre dans la seconde bulle.

ZIEN OM TE GELOVEN!

Het is moeilijk om je in te beelden hoezeer het Jubelpark in de loop der tijden veranderd is.

1. Afspraak op de plaatsen aangeduid op het plan om de bijpassende foto te vinden. Noteer dan in het eerste bolletje de juiste letter.
2. Zoek bij elke foto de juiste beschrijving. Noteer het overeenkomstige cijfer in het tweede bolletje.

- 1 La vue vers la rue de la Loi était autrefois ponctuée de deux colonnes en porphyre de Quenast.

Aan het begin van de Wetstraat stonden vroeger twee zuilen gemaakt van porfier uit Quenast.

- 2 Le Pavillon des Passions humaines est conçu par Victor Horta, pour abriter le relief du même nom, sculpté par Jef Lambeaux. Visible depuis le parc, e relief choque tellement qu'on est obligé de le cacher temporairement avec une palissade puis par un mur.

Victor Horta ontwierp het Paviljoen van de Menselijke Driften om er het gelijknamige bas-reliëf in onder te brengen, een werk van beeldhouwer Jef Lambeaux. Dit reliëf was echter vanuit het park te zien en choqueeerde de voorbijgangers dermate dat men het tijdelijk achter een palissade moest verbergen, en later zelfs achter een muur.

- 3 En 1897, l'Exposition universelle se tient à Bruxelles. L'avenue de Tervueren est percée pour l'occasion. Derrière l'arcade, il y avait une grande halle métallique ! Elle sera tronçonnée par la suite...

In 1897 werd in Brussel de Wereldtentoonstelling gehouden. Voor die gelegenheid werd de Tervurenlaan aangelegd. Achter de triomfboog bevond zich een grote metalen hal die later tot twee afzonderlijke hallen werd verbouwd...

- 4 En 1880, l'arcade n'a qu'une seule arche ! Ce n'est qu'en 1905 qu'on opte pour une arcade à trois arches.

In 1880 had de arcade slechts één boog! Eerst in 1905 werd gekozen voor een triomfboog met drie bogen.